

Aristotelés – *rhythmos a numeros* (rytmus v pohybu člověka a počet v přeměně jsoucná)

Autor: Tomáš Skála

Abstract

Aristotle – rhythmos and numeros (the rhythm in the movement of a man and the figure in the transformation of being). – We tried to clarify Aristotle's approach to usage of the term "rhythm" in science (physis) and in human creativity (technae), especially in the context of art and craft. We searched for ways of using the concepts of "rhythmos" (in social science) and "numerous" (in science) in the context of human craft, movement and the transformation of Being. We analyzed the similarities and differences of both concepts in accordance with the topics of Aristotle's papers; we also tried to clarify his approach to the dynamics of human creativity, in a broader sense than is used in music, poetry and crafts, based on fundamental features of Being, of wholes and parts, of substance and of movement. We followed his method of clarifying the concepts of "rhythmos" and "numeros" by including all the aforementioned features in our analysis.

Keywords: rhythm, movement, entity, art**Klíčová slova:** rytmus, pohyb, jsoucná, umění**Úvod**

Je zřejmé, že Aristotelés patřil k největším myslitelům antického Řecka, kde byly vytvářeny základy vzdělanosti, kultury a filosofie, ze kterých doposud čerpáme moudrost, aplikovatelnou pro současný pokrok v poznání. Tento článek se tedy pokouší interpretovat a tím i oživit a přiblížit současnému čtenáři koncepční určení pojmů jako je čas, pohyb a rytmus, které Aristotelés ve svých dílech používá. Snažíme se přitom zejména o koncepční uchopení pojmu „rytmus“, který v nás do dnešní doby budí nejistotu v jeho významu i používání. Článek si klade za cíl ozřejmit, co si tedy pod tímto pojmem Aristotelés představoval, jakým způsobem jej používal a jakou formou by jeho konceptuální určení pojmu „rytmus“ mohlo přispět k jeho nynějšímu výkladu a používání.

Za účelem co nejuvěrnější interpretace, z níž lze vyvodit koherentní závěry o Aristotelově pojetí času, pohybu a rytmu, byly zvoleny texty s názvem *Fyzika*, *Metafyzika*, *O duši*, *Poetika* a *Rétorika* obsahující překlad Aristotelova díla Antonínem Křížem (1995, 1996, 2008, 2010) podle předlohy Karla Prantla (1979) a Jana Laichtera (1942, 1946, 1948). Dílo *Metafyzika* vychází z textu W. Christa vydaného v Lipsku (1934) a *Poetika* čerpá z anglického vydání *Aristotelis De arte poetica liber* od R. Kassela (1956). Všechna díla podrobujeme metodě kritického čtení a psaní odborného textu v oblasti odborné literatury společenských věd dle Šanderové (2009). Tuto metodu rozšiřujeme pro účely této práce o poznatky Bednáře (2009), Deweyho (1999), Gadamera (1989) a Grondina (2011).

Řecké výrazy, jména i odvozeniny z nich transkribujeme podle zásad uvedených ve *Slovníku antické kultury* (1974: 716), označujeme tedy délku všech samohlásek.

Rozhodli jsme se v psaní článku postupovat tak, že podle Aristotelova vzoru nejprve stručně vyložíme jeho teorii obecných principů jsoucna a vztáhneme ji k pojmu „počet“ (*numeros*), který podle něj představuje univerzální kvantitativní míru pohybu veškerého jsoucna. Na podkladě zjištěných skutečností pak přistoupíme k objasnění konkrétních projevů rytmu v oblasti lidské tvorby, z nichž vyvodíme obecné závěry determinující pojem „rytmus“ (*rhythmos*) v Aristotelově pojetí.

1 Aristotelova teorie jsoucna (*fysis*)

Aristotelés nazývá vnímatelné přírodní dění, které nás obklopuje a má určitý neměnný řád, jako jsoucno (*fysis*), tedy to, co přirozeně jest. Vědou, která existenci a pohyb jsoucna zkoumá a vysvětluje, pak označuje jako fyziku. Naproti tomu to, co podle Aristotela není pouze kognitivně poznatelné, přitom však jest všemu prvotní a niterně vlastní, jako jsoucno, které jest jedno a jednoho rázu (*mia fysis*), jest předmětem metafyziky. (*Met.* 982a–b, 1003a–b) Ono zjevné přírodní jsoucno (*fysis*) dále popisuje pomocí podstaty, počtu (*numeros*) a tendencí věcí (*enantia*), přičemž připouští, že podstata je základní charakteristikou jsoucího, kterému množství (počet) a tendence přisuzují nějaký tvar (*eidōs*). Jsoucno proto není nikdy jsoucno jako „jedno“ o sobě (podstata), ale vždy ve spojení s tvarem v podobě subjektu jako „mnohé“. (*Phys.* 188b, 190a–b, 192a, 219a–b, 220a–b; *Met.* 1017a–b)

Z toho důvodu Aristotelés rozeznává tři základy podstaty prvku (*stoicheia*), jimiž jsou dvě protivy (*enantia*) (počínající a konečná) a jejich rovnovážný střed. Přeměnu od jedné protivy ke druhé nazývá pohybem, který je charakteristický pro vše jsoucí. Pohybem tak dochází k formování tvaru subjektu z jeho látkové podstaty ve smyslu dominance jedné z protikladných tendencí. Tento proces „uskutečňování“ zahrnuje formování látky do tvaru subjektu ve směru přeměny právě dominantní protivy, aby se mohla stát určitým rozpoznatelným pojmem (*lógem*). (*Phys.* 189b, 190a, 191a, 192a)

Směr proměny je dán jejím účelem, jenž je od přírody přirozený, tedy řízený nějakým harmonickým řádem. Od člověka je však dán směrem nahodilým, proto se považuje za umělý. Účelem přírodního však není krajní mez proměny, tedy zánik, ale mez „nejlepší“, která je vhodná pro zrod (*genesis*) nové formy téhož. Toho také využívá člověk umělou nápodobou „nejlepšího“ přírodního tvaru nejen v užitém a architektonickém umění. Vývoj odpovídající účelu se pak děje sám o sobě podle přirozeného řádu, či nahodile, neřízenou shodou okolností, která se buď osvědčí, nebo zanikne. (*Phys.* 192b, 194a–b, 196b)

Zkoumáním toho, „proč“ se pohyb jsoucna ubírá určitým směrem, představuje základní otázku fyziky. Aristotelés hledá odpověď na tuto otázku pomocí čtyř základních příčin přírodních dějů, jimiž jsou: látka, tvar, pohybujeví činitel a účel. Při hledání však vychází z přesvědčení, že tři posledně jmenované příčiny splývají v jednu, kterou nachází v účelové příčině, jež spolu s podstatou působí jako celek, který se vzájemně ovlivňuje. Odpovědí na otázku „proč“ se tak děje, je podle něj fakt, že vše se děje přirozeně (*fysei*). „Tedy každá věc jest přirozeně taková, jak je utvořena a je utvořena tak, jak to odpovídá její přirozenosti, (...) Jest však utvořena účelně, i je přirozeně určena pro určitý účel.“ (*Phys.* 199a 11–12)

Za účel věci je považován její tvar, který představuje dovršený cíl přeměny, jelikož za přirozené lze označit vše, co je společně a spojitě pohybováno nějakým principem. Přeměna v konkrétní tvar látky ovšem není otázkou nutnosti, neboť ta je pouze hypotetická, protože vznik subjektu se zcela řídí účelem a možnostmi vyplývajícími z vlastností látky. (*Phys.* 198a, 199b, 200a; *Met.* 994b)

Bylo již objasněno, co je zahrnuto do termínu „jsoucno“, rovněž tak jakým způsobem je jsoucí formováno. Aristotelés však zkoumá i jeho základní projevy, přičemž postupuje od společných projevů, jež představují obecnou charakteristiku každého subjektu. Tímto způsobem hledá to, co je první a neomezené, aby jej bylo možné následně vztáhnout k účelu mnohého.

1.1 Teorie pohybu

Jako první, spojitý a neomezený Aristotelés označuje pohyb přeměny subjektu. Hodnotí jej jako jsoucí a omezený ve skutečnosti, přitom však neomezený v možnosti. Dochází tedy k uskutečňování možného pohybu přeměnou toho, co je schopno se určitým směrem a způsobem měnit. Tím, co ze jsoucího je schopno přeměny, jsou jeho vlastnosti, které Aristotelés označuje termínem „případek“, neboť připadají právě určitému tvaru látky, jenž označuje jako „stav“. Každý případek se pak podle Aristotela může měnit pouze ve směru své protivy, proto jest „tolik druhů pohybu a změny, kolik jest druhů jsoucna“. (*Phys.* 201a 9)

Přerod protivy v její protiklad se odehrává tak, že protikladná tendence převládne nad stávající, která se změní na tendenci pouze v možnosti, zatímco druhá aktivně pohyb řídí směrem k jeho uskutečňování. Tato přeměna se může jevit jako neomezená v důsledku přidávání a ubírání toho, co je v možnosti a ve skutečnosti. Aristotelés však spatřuje neomezenost pouze v možnosti, pro kterou je charakteristická neustálá kvalitativní změna. Z hlediska kvantity ve skutečnosti spatřuje jako neomezené pouze dělení celku, pro které je důležitým hlediskem poměr. Jednotlivý pohyb tak může být neomezený co do velikosti časem a látkou v možnosti dělení, tvarem ve skutečnosti však nikoliv. To ovšem neplatí o pohybu v kruhu, který je sice co do tvaru omezený a celistvý (*to holon*), nemá konce (*telos*) však neukončený, neboť to, co se v něm pohybuje, nikdy nezůstane stát na jednom místě. (*Phys.* 207a)

1.1.1 Místní pohyb

Místo (*topos*) se chápe v jiném smyslu nežli věc nebo těleso, neboť ta se z jednoho místa na druhé mohou přemístit. Místo samo o sobě však nelze přemístit, lze jej jen vyplnit, nebo vyprázdnit, „a proto místo nemůže být ničím jiným než první nepohyblivou hranicí toho, co obklopuje.“ (*Phys.* 212a 21–22) Každé místo proto představuje mez tělesa, která jej obklopuje a má s ním společný povrch, tedy i tvar ve skutečnosti. Místo lze pojímat jako druh plochy či nádoby, která ohraničuje prostor uvnitř ní samé a umožňuje tím věcem uvnitř obsaženým přiřadit rozměr, tvar i vlastnosti.

Určitá tělesa se tedy pojí s určitým místem, které odpovídá jejich stavu i tendenci jejich pohybu (oheň a vše lehké směřuje vzhůru, těžké naopak dolů, ryby mají místo ve vodě, ptáci v povětří...), části pak mají tendenci pojit se s místem celku. Nahoře a dole, vepředu

a vzadu, vlevo a vpravo, nepředstavují pouze druhy místa vzhledem k osobě hodnotící, ale rovněž přírodní tendence uplatňující se v přirozeném zaujímání místa předmětem s určitou tendencí (nahore – listí/dole – kořeny; vpředu – hlava/vzadu – ocas; vlevo – srdce/vpravo – játra). (*Phys.* 208b, 212a)

Pohyb z místa dřívějšího stavu do místa stavu budoucího se nazývá místním pohybem a označuje se jako první a základní pohyb subjektu, neboť z něj všechny pohyby vycházejí. „Jestliže tedy nutně vždy musí být pohyb, musí nutně vždy být místní pohyb jako první pohyb a z místního pohybu zase první, je-li jeden první a druhý pozdější.“ (*Phys.* 260b 6–8) Naproti tomu u vzniku subjektu z podstaty se místní pohyb jeví být posledním. „Když totiž věc vznikla, jest nejprve přeměna (kvalitativní změna) a zvětšování (růst), místní pohyb však jest pohybem věcí již ukončených.“ (*Phys.* 260b 30) Aristotelovi tedy připadá být od přírody dřívější to, co má vzniknout (účel), než to, co v důsledku pohybu vzniká, jelikož se vývoj na každém svém stupni řídí budoucím tvarem.

U místního pohybu rozeznáváme jeho tři hlavní druhy: z hlediska velikosti, stavu a místa. Zvláštním druhem pohybu je však zmenšování/zvětšování, zředování/zhušťování a pohyb v kruhu. Místní pohyb se tedy uskutečňuje jak přesunem tělesa jednotlivého, tak mnohého, rovněž tak látky, a to tím způsobem, že u jednotlivin a mnohého se bude jak celek, tak jednotlivé jeho části pohybovat z výchozího stavu ve skutečnosti; u látky s ohledem na obklopený celek ve skutečnosti, v případě neohrazeného pak pouze v možnosti. Všechny rozličné druhy místního pohybu, jak v případě jednotlivin, mnohého i látky si budou podobné měřítkem hodnocení velikosti jejich dráhy počtem času. (*Phys.* 212b)

1.1.2 Pohyb a čas

Čas a pohyb jsou spolu spojeny, neboť čas se měří pohybem a pohyb časem. O času stejně tak jako o pohybu lze tvrdit, že rovněž působí na rozhraní mezi možností a skutečností. Přítomný okamžik (*to nun*) v sobě spojuje v jeden celek to, co už bylo s tím, co teprve bude, přičemž obsahuje i jejich střed, z toho důvodu je označován jako mez času. Tento přítomný okamžik, ač stejný tím, že neustále spojuje *před* a *po*, čímž činí čas spojitý (přestože jej stejně tak na *před* a *po* dělí), je rovněž rozdílný tím, že se pohybuje. Právě pohyb zapřičiňuje to, že ač co do počtu jeden, bude přítomný okamžik stále jiný a jiný. Aristotelés proto pohyb s časem pojí, i když podotýká, že jej obecně nelze považovat za podstatu času, neboť čas je pro něj kvalitativně jeden a tentýž, pohyb však nikoliv, jelikož může mít různou rychlost a druh. (*Phys.* 223b)

Času a pohybu obecně je tak společná ona změna od předešlého *před* v následné *po*, která sice je spojitá, ale v důsledku vnímatelného rozdílu mezi jejím počátkem a koncem u ní lze určit kvantitativní velikost (počet). Jednotkou této změny jest onen přítomný okamžik, který pro čas představuje nejmenší postřehnutelnou změnu subjektu v čase. Zároveň však také vytváří rozdíl mezi *před* a *po*, jenž se hodnotí dobou dráhy pohybu, protože právě tehdy, postřehneme-li pohyb, vnímáme, že uplynul čas, „neboť to právě je čas, počet pohybu dřívějšího a pozdějšího.“ (*Phys.* 219b 1–2)

Přestože Aristotelés čas s pohybem obecně neztotožňuje, označuje jeden pohyb jako první a všem předcházející, neboť jeho jednota a neomezenost je obdobná, jakou spatřujeme ve spojitosti plynutí času. Místní pohyb v kruhu, podobně jako pohyb přítomného okamžiku

v čase, je neustále plynoucí, sourodý a tvarově neměnný, proto jej Aristotelés chápe jako princip pohybu jsoucna v čase. (*Phys.* 223b)

Propojení kruhového pohybu s pohybem jsoucna využívá rovněž k objasnění směru a účelu pohybu přítomného okamžiku. Aristotelés hovoří o přítomném okamžiku jako o „*bodu času*“, (*Phys.* 263b) jenž pojí dřívější a pozdější, tedy pojmově dvojí, v jeden spojitý bod. Tento bod představuje zároveň konec jednoho, z něhož vychází i počátek druhého, ke kterému směřuje. Vzhledem k předmětu však náleží vždy pozdějšímu stavu. Aristotelés tak v bodu času opisujícímu nejzazší mez kruhu (kružnici) připouští spojitost nejen počátku, středu a konce (*a*, *b*, *c*), ale rovněž tak předmětu, ke kterému podstata směřuje (*a*, *b*, *c*, *d*). Z toho vyplývá, že „*totož všechno, co se pohybuje spojitě, není-li něčím ze své dráhy odraženo, pohybovalo se místně také již dříve k tomu, k čemu přišlo ve svém místním pohybu*“. (*Phys.* 264a 10–12)

U jednotlivých druhů pohybu to však značí nutnost zastavení se, neboť žádné z nich nemohou probíhat dvěma směry současně, kromě pohybu v kruhu. U kruhového pohybu tato protichůdnost nepředstavuje žádný problém, neboť vše, co se pohybuje od *a* se rovněž do *a* vrací, přesto však je to v důsledku tohoto pohybu stále jiné.

Je tedy možné označit tento pohyb za spojitý a nekonečný, jelikož jako jediný oněm požadavkům vyhovuje, a proto jej lze považovat za dokonalý, z toho důvodu také všem ostatním druhům pohybu předcházející. To je však možné až do té míry, nepůsobí-li na něj nějaká stejně velká síla v právě opačném směru tohoto pohybu, neboť pak by došlo k zániku pohybu v klidu vyrušením obou protichůdných tendencí. (*Phys.* 261b, 262a)

1.1.3 Pohybující a nepohnutý hybatel

Z výše zmiňovaných důvodů označuje Aristotelés místní pohyb v kruhu za prvního pohybujícího hybatele, který svým pohybem uskutečňuje bytí jsoucího v čase. Tímto způsobem tak uvádí do pohybu i všechny další vzniklé subjekty, které svůj pohyb řídí podle účelu, jenž představuje vznik budoucího tvaru za určitých podmínek, přičemž stávající ve svém protikladu zaniká. Uskutečňování přeměny jsoucího se děje prostřednictvím aktivity kruhového pohybu, kdy dochází k pasivnímu přímému i zprostředkovanému rozhýbávání všeho jsoucího veškerými ostatními druhy pohybů, které představují určitou změnu stavu (tvaru) subjektu z bytí v čase jako v kruhu vycházející. (*Phys.* 256a, 261a, 265b)

Tato změna se děje přirozeně (*fysei*), avšak pasivně, neboť je nutně indukována vnější uskutečňující energií (*energeia*) připustíme-li ten fakt, že se nemůže díť zcela o sobě, jako neomezená. Ona hybná energie tak působí pasivní (trpnou) změnu stavu ve směru účelu sledovaného aktivním hybatelem (*energeia, entelecheia*). Zároveň bude kvalitativně stejná i hybná síla potřebná k provedení pohybu, co do pojmu však nikoliv, neboť existence aktivního hybatele je z hlediska jeho neomezenosti ve svévolném sledování účelu zcela nepřipustná. Trváme-li však na ní, pak nutně připouštíme energetické působení nějakého prvního aktivního hybatele (*to próton kinún*), který bude stát sám nepohnutě mimo vše jsoucí. (*Phys.* 257b, 267b; *Met.* 1012b)

Zkoumáním tohoto nehybného hybatele se zabývá Aristotelés zejména ve spisech *Metafyzika* a *O duši*, kde pojednává o vlivu nehmotného na bytnost smyslu vnímaného

jsoucna, tedy pohyb věcí hmotných. Za nepohnutého hybatele zde označuje dobro, které představuje nejvyšší účel stojící mimo principiální změnu v čase. V rámci přírodního řádu je toto dobro (*kalós*) zastoupeno bohem (*theós*), který je chápán jako rozum řídící směr proměny jsoucna, jenž se uskutečňuje prostřednictvím lásky (*erasthai*) coby hybné síly aktivního rozumu (*nús*). Láska tak působí žádost po činnosti rozumu (aktivním pohybu) ve směru dobra, které je obsaženo ve všem jsoucím jako podstata a bůh. (*De an.* 433b; *Met.* 988b, 1072a–b)

Prvním nepohnutým hybatelem je pro Aristotela bůh, jehož skutečností jest dobro, které skrze lásku podněcuje činnost rozumu, jehož skutečností jest život. „Skutečnost však je nejlepší a věčný život. Proto říkáme, že bůh je naprosto dokonalá věčně žijící bytost.“ (*Met.* 1072b 28–29) Bůh tak, přestože jest obsažen ve všem jsoucím ve formě dobra, jenž jest podstatou přirozeného řádu života jako bytí v čase, sám tomuto řádu trpně nepodléhá, a proto stojí nehnute mimo něj jako první, nejlepší a věčný hybatel jsoucna (*to próton kinún*).

2 Počet (*numeros*)

Čas je spojitý stejně jako přímka, kterou lze dělit v úseky mající určitou velikost pomocí dvou bodů. Pro Aristotela je proto nejmenším počtem v naprostém smyslu dvojka, neboť jednička vyjadřuje spíše nejmenší hodnotu v pořadí, nežli by vyjadřovala počet jako množství podobného. Pokud chceme hodnotit velikost, tak stejně jako u přímky ani u času nejmenší velikost neexistuje, neboť obojí je možné dělit do nekonečna. (*Phys.* 220a)

U času pak rovněž nelze kvalitativně hodnotit, zda je rychlý či pomalý nebo různorodý (nelze tak hodnotit jeho vlastní počet), ale udáváme, že je ho hodně nebo málo (pokud jest počtem pohybu), nebo že je dlouhý či krátký (to je spíše doba, tedy spojitý časový úsek). Čas je všude tentýž (ani rychlejší, ani pomalejší, ani druhově jiný), to značí, že se vše děje zároveň, avšak čas není tentýž, co se týká pohybu od dřívějšího k pozdějšímu. V čase se tedy odehrává změna v místě, která je od minulého k budoucímu vždy jiná, proto také čas není počtem totožných přítomných okamžiků, ale počtem, který jest jednotkou (kvantitativní velikostí) přítomného okamžiku počítán. Nelze jej proto počítat obdobně jako množinu sourodých věcí (koní a lidí), neboť jednotlivé okamžiky jsou stále jiné (v pohybu). (*Phys.* 220b)

Čas měříme počítáním podobného pohybu, neboť pohyb jest s časem neodmyslitelně spjat. Toho se rovněž využívá i opačně k počítání pohybu časem. Důvodem propojení počítaného s počtem (počítajícím) ve formě pohybu a času je jejich vztah k velikosti, jelikož velikost je vázána na pohyb a ten pak na čas, protože vše uvedené jest jak kvantitativní, tak spojité, rovněž tak dělitelné. Velikosti se proto využívá rovněž k počítání pohybu i k počítání času, kdy se určuje v rámci jejich vymezeného úseku, tedy dráhy (cesty u Aristotela), „neboť o cestě říkám, že je jí mnoho, je-li mnoho chůze a o té říkáme, že jest jí mnoho, je-li mnoho cesty.“ (*Phys.* 220b 30–31)

S časem je to tak, že jeho velikost se označuje jako délka, neboť se měří pomocí délky dráhy určitého pohybu mezi předešlým a následným místem věci. Konkrétní pohyb se příkládá ke spojitému pohybu času, jako například loket (nebo jiná jednotka délky), a měří délku celku počtem míry ohraničené části. Obdobně je tomu i naopak, neboť bytí v čase pro pohyb znamená být měřen časem, proto se doba trvání (délka) jednotlivého dílčího pohybu

používá jako jednotka míry pro pohyb celý. U pohybu pak platí nejen to, že se měří jeho velikost (délka) časem, ale časem se rovněž měří jeho bytí. (*Phys.* 221a)

2.1 Míra bytí v čase

Samotná existence, tedy uskutečnění se tvaru subjektu, jež se projevuje jeho bytím, jest vždy charakteristická pohybem (změnou) v čase. Proto, měří-li se časem bytí pohybu, pak i pro vše ostatní jsoucí v čase musí platit, že jeho bytí je časem měřeno. Bytí v čase je pro Aristotela možné jedním ze dvou způsobů: zaprvé, že něco jest právě tehdy, kdy jest čas (např. nastal čas sklizně), nebo zadruhé tak, jako o některých věcech říkáme, že jsou v počtu. V počtu je věc tím způsobem, že jest jeho částí, vlastností nebo vůbec něčím z počtu, či věci vlastní počet. Věci jsou tak objímány počtem, jelikož lze tvrdit, že věc jest v počtu počtem, obdobně jako jest v místě místem. Musí však platit, že čas jest počtem potud, pokud „jest nyníšek a dřívějšek a všechno takové zrovna tak v čase jako v počtu jednotka a liché a sudé; tyto totiž jsou něčím z počtu, ony však jsou něčím z času; věci pak jsou v čase jakožto v počtu“. (*Phys.* 221a 15–17)

Bytí v čase tak pro Aristotela neznačí býti společně s časem, ve smyslu bytí v pohybu pouze, když je pohyb, ale znamená býti jím obklopen, obdobně jako i věc je pro něj obklopena místem. Z toho vyplývá, že bytí v čase jest jednak bytí času právě když je ono (určitý tvar subjektu), tedy „právě nastal čas“, tak i bytí věci v pohybu, jelikož a právě tehdy jest i pohyb.

Z důvodu toho, že čas věci objímá, rovněž je i přesahuje, a ovlivňuje tak jejich bytí. Hovoříme proto o tom, že čas věci stravuje, vše časem stárne a mění se a přibližuje zániku právě v důsledku působení času na vše jsoucí, neboť počet pohybu vyvádí z dosavadního stavu to, co jest.

Věčné tedy pohyb neobsahuje, a proto jej neobklopuje ani čas. To znamená, že věčné jako nehybné nepodléhá existenci v čase. Právě se nepohybovat v čase však neznamená existenci mimo čas, nýbrž pouze nepřítomnost místního pohybu. Být v klidu, rovněž tak jako být v pohybu, znamená bytí v čase. (*Phys.* 221b)

Pro Aristotela je však čas měřítkem pohybu, všeho ostatního pak pouze nahodile, proto je taky zjevné, že vše, u čeho existenci měří, záleží ona existence buď na pohybu, nebo klidu. Pokud něco nepodléhá měření existence počtem času, pak to dle Aristotela neexistuje (stejně jako je nejsoucí souměřitelnost úhlopříčky čtverce s jeho stranou). Aristotelés tímto rovněž připouští existenci nějakého vyššího času, který stojí mimo jsoucno, převyšuje bytí věcí a měří jejich čas. K věcem, které nejsou, tak rovněž patří protiklady, jež představují věčné principy (viz nesouměřitelnost úhlopříčky), avšak to, čeho protiva není věčná, může být i nebýt, proto je podrobena vznikaní a zanikání, tak jako jsme to uvedli u zrodu nového tvaru podstaty. To, co však v žádném smyslu není objímáno časem, neexistuje (ani nebylo, ani není a ani nikdy nebude). (*Phys.* 221b, 222a)

2.2 Čas jako univerzální počet pohybu

Každá změna se děje v čase tím způsobem, že se její pohyb odehrává buď rychleji, nebo pomaleji. Poměr rychlosti je ve změně a odehrává se ve všech věcech. Rozumíme tím

tedy, že rychleji je pohybováno to, co se dříve mění v subjekt, přestože se pohybuje místně a v čase rovnoměrně s druhým. Ovšem pojmy *dříve* a *později* označují dobu v čase, neboť se vztahují k přítomnému okamžiku (*později*, bráno do budoucnosti, je tedy vzdáleno na pomyslné časové ose dále od *nyní* nežli *dříve*, při pohledu do minulosti je tomu však naopak). *Dříve* (zkušenost) jest podle Aristotela v čase a každý pohyb provází, je tedy zřejmé, že každá změna i pohyb se dějí v čase. (*Phys.* 222b, 223a)

Čas je pak počtem každého druhu pohybu, poněvadž jest počtem kteréhokoliv pohybu potud, pokud jest pohyb. Aristotelés však rovněž tvrdí, že „čas jest počtem spojitého pohybu naprosto, nikoli nějakého určitého“. (*Phys.* 223a 35–223b 1) To platí, pokud jest i jeden pohyb, „neboť čas jest tentýž a jeden, je-li stejný a zároveň“ (*Phys.* 223b 3), proto také, je-li čas počtem pohybu rovnoměrného, rychlého, či pomalého, s jiným časem počátku a konce, nebo dokonce jiného než místního pohybu ve formě změny, bude neustále jeden a tentýž počet.

Aristotelés proto tvrdí, že pohyby jsou sice rozdílné a jeden od druhého odlučitelné, čas však jest všude týž, poněvadž také počet věcí, které jsou stejné a zároveň, jest jeden a týž. Jelikož pak každá věc je počítána jedním a sourodým (např. jednotky jednotkou, koně koněm,...), tak i čas se bude počítat určitým (jedním) časem, který je určen délkou totožného ohraničeného pohybu. Tím se pak měří jak kvantita pohybu, tak také času. Jako nejvhodnější míru času pak Aristotelés označuje místní kruhový pohyb, neboť se jeví jako stejnoměrný a sourodý, proto rovněž představuje nejznámější počet času. (*Phys.* 223b)

Z tohoto rovněž vyplývá, proč někteří myslitelé označovali čas za nebeskou sféru či oběh a tvrdili, že běh lidských věcí tvoří kruh. (*Phys.* 218b) Rovněž Aristotelés připouští, že sám čas je jakýsi kruh, který obsahuje počátek i konec ve formě vzniku a zániku, podobně jako kruh zároveň obsahuje vypouklé a vyduté. Rovněž tak se mu to jeví přípustným proto, že jest kruh sám mírou takového místního pohybu a sám je takovým místním pohybem měřen. „A tak, řekneme-li, že se vznikající a vyvíjející se věci dějí kruhem, znamená to tolik, co říci, že jest jakýsi kruh času; a to proto, poněvadž je měřen kruhovým pohybem, neboť to co je měřeno, nejeví se ničím jiným, než je míra, ledaže celek jest více měř.“ (*Phys.* 223b 31–224a 1)

Můžeme proto tvrdit, že čas, stejně jako počet, jest jeden a tentýž, přesto však jeden a tentýž není, jelikož není totéž deset koní a deset kilo, ani sama desítka, proto je rovněž třeba dělit počet času podle druhu pohybu.

2.3 *Numeros* jako podstata času

Podstatou času proto není jakýkoliv pohyb, ale právě onen základní kruhový pohyb jsoucího světa jako „počet“ (*numeros*), který představuje jeho jednotnou míru, neboť jeden je i svět. V důsledku propojení pohybu s časem lze rovněž tvrdit, že přítomný okamžik tedy měří čas, který je měřítkem pohybu, přičemž jak vyplývá z dřívějšího, tak kruhový pohyb, ač tvarem jeden a tentýž, jest v bytnosti stále jiný a jiný, proto je jiný (stále plynoucí) i čas. (*Phys.* 219b, 223b)

Z tohoto důvodu lze přítomný okamžik, ke kterému se čas i pohyb vztahují, označit za proměnlivý v možnosti, přesto však ve skutečnosti tvarem neměnný celek, který představuje

jednotku míry času a pohybu. V důsledku kvalitativní stálosti přítomného okamžiku Aristotelés usuzuje, že je pouze jeden kvalitativně stálý čas, pro který je charakteristický rovněž jeden, spojitý, nekonečný, přesto však co do tvaru stále stejný pohyb. Na základě toho nelze o čase tvrdit, že je pomalý nebo rychlý, neboť nemá kvalitativní změny v průběhu, podobně jako jich může mít mnohý pohyb. Čas je proto možné hodnotit pouze kvantitativně v míře délky jednoho prvního nekonečného pohybu a jeho jednotky představující postřehnutelnou spojitou dráhu tohoto pohybu mezi počátkem a koncem přítomného okamžiku. (*Phys.* 219b, 220b)

Poněvadž je rozdíl dráhy mezi počátkem a koncem okamžiku pro Aristotela nezměřitelný (spojitý v jeden celek), používá se k měření času různých, tvarem i délkou omezených drah rozličných pohybů (např. dráhy kyvu kyvadlového oscilátoru). Ty jeho spojitost rozčleňují a tím i měří její počet (*numeros*). *Numeros* tak představuje v užití formě pouze počet konstantních pohybů, kterými se čas, jakož i bytí věci v něm, měří. Měřením se tedy dosahuje kvantitativní hodnoty, která předpokládá všeobjímající jednotnost kvality času. (*Phys.* 220b, 221a)

2.4 Duše jako podmínka a mez vnímání počtu pohybu

Je třeba uvažovat o tom, jak se čas má k duši, neboť nebylo-li by nic, co pohyb vnímá, jistě by nebylo možné tvrdit, že čas jest. Je zjevné, že chybí-li počítající, tak nemůže být ani nic počítaného, ba ani počet. Jelikož duše je třeba pro vnímání velikosti pohybu, je jí zapotřebí i pro počítání času. Chybí-li duše, která by pohyb počítala, a tak mu přiřadila velikost v čase, není ani případků, které by sloužili k jeho hodnocení. (*Phys.* 223a)

Ačkoli „dříve“ a „později“ je sice v pohybu, časem to lze nazývat pouze za předpokladu, že je to počítáno. Počítáno je to pouze za podmínky, že jest počítajícího, který vnímá změnu tvaru subjektu tím, že dokáže rozlišit rozdíl mezi „před“ a „po“ v přítomném okamžiku. Mezi přítomného okamžiku tak není počet ve formě velikosti pohybu, neboť čas je i dle Aristotela spojitý. To, co určuje mez vnímaného, je sama schopnost změnu vnímat, a ta závisí na koncentraci duše na vnímané, jelikož sníme-li, čas ani pohyb nevnímáme, a vnímáme-li, tak zcela odlišně od vnímání ve stavu bdělém, či ve stavu plné koncentrace. (*Phys.* 218b, 219a; *De an.* 417a)

Možnost vnímání se tedy řídí právě vnímanou skutečností určitého předmětu, která jest pro smysly pomíjivá, neboť se nachází v neustálém pohybu jsoucna, vně duše vnímajícího. Činnost vnímání jest tedy trpným pohybem, jímž duše přijímá tvary jednotlivin v podobě změny působící na čidla vnímání v přítomném okamžiku. Změna stavu čidla v duši vyvolá obraz (vjem) skutečnosti právě vnímaného předmětu. Aristotelés k tomu dodává, že „činnost vnímání směřuje k jednotlivinám, vědění však k obecninám, které jsou v duši samé. Proto můžeme mysliti, kdy chceme, vnímati však nikoli; neboť k tomu potřebujeme vnímaného předmětu“. (*De an.* 417b 20–25)

Jako změnu vnímáme to, co se pohybuje v mezích našeho vnímání. To, co mez našeho vnímání překračuje, děje se jednak „náhle“ (tedy nepostřehnutelně rychle), nebo příliš pomalu, neboť to nedosahuje vnímatelné změny v omezeném rámci průběhu přítomného okamžiku (*to nun* – nyní). (*Phys.* 222b, 223a)

Právě onen rozdíl ve vnímání pohybu a času duší, kdy percepce obou záleží na individuálních schopnostech a koncentraci rozumu, vnáší do problematiky bytí pohybu v čase novou perspektivu. Touto perspektivou se myslí způsob využití časovosti pohybu a jeho „počtu“ (míry) pro kreativní tvorbu člověka.

3 Rytmus (*rhythmos*) jako dynamická míra času lidské tvorby

Z důkladné analýzy dostupných textů vyplývá, že Aristotelés v oblasti lidské tvorby již nepoužívá k označení časového průběhu kreativního díla termínu „počet“ (*numeros*), avšak objevuje se zde v tomto kontextu termín „rytmus“ (*rhythmos*). To značí určitou konceptuální diferenciaci obou termínů, která vyplývá z jistého odpoutání se lidské tvorby (*techné*) ze stabilního časového řádu jsoucna (*fysis*). Odlišné pojetí času v přírodě od užití času v rozumové lidské činnosti a zejména v kreativním umění se u Aristotela projevuje zřetelně v mnoha jeho spisech.

Například v třetí knize spisu *Rétorika*, ve které hodnotí přiměřenost literárního slohu a jeho prostředků, pojednává autor o rytmech řečnického projevu a jejich vhodnosti pro určitou příležitost. Nezbytnost rytmů, rytmického spádu řeči a obecně rytmičnosti v rétorice a próze zdůrazňuje rovněž v kapitole zabývající se stavbou periody/odvětí, tedy dynamickým členěním jazykové skladby. (*Rhet.* 1408b, 1409a–b) V *Poetice* autor hned v první kapitole zdůrazňuje nezbytnost rytmu pro uměleckou tvorbu jednak v oblasti hudební (umění píštecké a kitharické, atp.), v oblasti poezie (různé druhy podle zvolených jazykových prostředků a veršů) a zejména v oblasti tanečního umění. V tanečním umění se podle Aristotela jako výrazového prostředku používá právě a výhradně rytmu, kdežto v ostatních zmiňovaných se rytmus snoubí nebo střídá s melodií či řečí. (*Poet.* 1447a)

Aristotelés tak nerozlučně poutá používání termínu *rhythmos* s oblastí intencionální lidské tvorby, kterou označuje jako *techné*, a to zejména v úzkém spojení s lidským pohybem, jako základním místním pohybem utvářejícím dílo.

3.1 Oblast intencionální lidské tvorby (*techné*)

V Aristotelově díle je výraz *techné* používán v mnoha významech, které se pojí s rozumově-volní činností člověka. Jeho pojetím však v důsledku rozumového hodnocení reálného světa dospívá člověk k oproštění se od přirozeného řádu jsoucna (*fysis*). Dá se říci, že člověk se dle Aristotela vyčleňuje v důsledku svévolného aktivního myšlení a chování z trpného řádu přírodního dění, aby jím nebyl vláčen, ale naopak byl schopen jej využít ve svůj prospěch. Tvůrčí činnost rozumu v sobě zahrnuje rovněž intencionální pohyb člověka, v jehož důsledku dochází k nápodobě, ba dokonce ke kreativnímu přetvoření a rozvoji vzoru přirozeného tvaru a pohybu (přeměny) jsoucna. Vlivem lidského pohybu vycházejícího z rozumové úvahy tak vzniká uměle vytvořený tvar látky, která určuje jeho povahu (např. dílo básnické, hudební, či pouze pohybové). (Mráz 1996: 39)

Tímto způsobem se volní pohyb uplatňuje v řemeslné a umělecké tvorbě, kdy vytváří kopie již jsoucího, nebo formuje zcela nové tvary rozličných materiálů na podkladě různých vzorů a idejí. Nástrojem, který člověku umožňuje analyzovat ony vzory a v mysli formovat ideje (představy formy budoucího tvaru) společně s technikou pohybu sloužící k realizaci (přeměně) příslušné podoby, je rozum (*nús*). Právě rozum nás podle Aristotela činí

výjimečnými v kontextu přirozených zákonů, které se týkají přírodního řádu pohybu jsou a to tím způsobem, že formuje pohyb člověka do tvaru řízeného jeho účelem, tedy využitím a přetvořením jsoucího v náš prospěch. (*Phys.* 199a; *De an.* 430a; Mráz 1996: 43)

Termín *techné* a slova odvozená z jeho kořene *tek*, se proto začala používat nejdříve ve významech: plodit, rodit, vytvářet, zejména tesat, tedy formovat z látky něco nového jejím tvarováním, obzvláště za pomoci odnímání nepotřebného (možná analogie s pohádkou *O Otesánkovi*). Následně se tento výraz používal ve spojení s lidským umem, tedy zručností, ať už řemeslnou, lékařskou nebo politickou, posléze též ve spojení s uměním řečnickým, malířským či básnickým. Rozdílnost pojetí řemeslného a uměleckého pak spočívá v rozdílu mezi vzorovou inspirací a výslednou tvorbou. Zatímco u řemesla usilujeme o konkrétní tvar látky na podkladě určité ideje, která představuje formu tohoto tvaru (i když jen zamýšlenou), v umění jde pouze o postihnutí oné ideje prostřednictvím různých tvůrčích prostředků. (Mráz 1996: 29–36)

V dnešní době se termínem „technika“ ve spojení s lidským pohybem označuje způsob provedení pohybu, a proto se rovněž disciplíny či sporty, které kladou důraz na technickou komponentu pohybu (tedy jeho precizní provedení), označují jako technické. Účelem lidského pohybu z hlediska techniky tak může být jednak jeho precizní formování do tvaru zamýšlené ideje (ve sportovních odvětvích), jednak také vyjádření určité ideje prostřednictvím určitých pohybů (v tanci a umění).

Vyjádření jednak konkrétní pohybové ideje, jednak ideje pohybem, se uskutečňuje pomocí výrazových prostředků, z nichž Aristotelés označuje zejména rytmus jako velmi významný jak pro orchestriku (umění pohybové), tak i poetiku (umění básnické), rétoriku (umění řečnické) a rovněž tak muziku (umění hudební). (*Poet.* 1447a)

3.2 Dynamický kvantitativní řád lidské tvorby

To, co je neomezené, je rozumem neuchopitelné, jelikož člověku není dopřáno nalézt v tom tvar, ideu (formu) ani řád čili systém, který by to objasnil a dovolil využít k jeho účelu, nebo jej alespoň zbavil obavy z nepředvídatelného.

Rytmus pro Aristotela představuje řád (*taxis*). Řád mezi minulým a následným, řád mezi částmi a celkem díla, řád dynamiky řeči a metra verše, v obecném významu pak řád pohybu. Tento řád se dá jednoduše vyjádřit poměrem (*analogía*) částí k celku, který se zakládá na souměřitelnosti jeho komponent. Aby bylo možné něco poměřit, je třeba to nejprve omezit. „Všechno se pak omezuje číslem a číslem pro sloh je rytmus, jehož úseky jsou právě metra.“ (*Rhet.* 1408b, 25) Takto hovoří Aristotelés o vztahu rytmu a slohu v rétorice. Z jeho textu dále vyplývá, že rytmus je mírou slohu a jeho jednotkou je metrum, které vnímáme jako opakující se interval přízvuků, jenž samo o sobě může, ale nemusí představovat rytmus.

Monotónní metrum se však pro rétoriku nehodí, neboť je snadno předvídatelné, a odpoutává tak pozornost od obsahu řeči. Autor sám doporučuje pro účely rétoriky *paián*, který má taktový poměr 3:2 a stojí tak mezi *iambem* (1:1) a *trochejem* (2:1) jednak proto, že se z něj netvoří metrum, a tak zůstává skryt, a jednak z toho důvodu, že jeho dynamické rozložení taktů je variabilní vzhledem k začátku a konci, a tak nejlépe umocní požadovaný dojem řeči mající rytmický spád. (*Rhet.* 1409a)

Řádem obsahové míry řeči jsou pak „periody či odvětví“, představující v současném jazyce věty a souvětí systematicky složená z několika vět (*kól*). Tyto v sobě rovněž zahrnují „číselný živel“, tedy rytmus, který dle Aristotela dává slohu libost svou přehlednou velikostí a je rovněž nejlepší pomůckou paměti. Pokud však velikost vět překročí libé míry, nebo se sloh změní na jednoduchý – řaděný (nemající v sobě zakotveného konce), pak ztrátou přehlednosti, spádu a systému, ztrácí i libost. (*Rhet.* 1409b)

Rytmus je v Aristotelově pojetí chápán jako řád (*taxis*) lidské tvorby, který vyjadřuje poměr (*analogía*) jeho jednotlivých částí k dílu jako celku. Tento poměr představuje kvantitativní hodnotu *numeros*, jež se dá vyjádřit číslem (počtem jednotek odvozených z omezené velikosti celku). Jeho charakteristickým znakem je rozumová uchopitelnost, jež vyplývá z nalezení určité ukončené „periody“, která svým dynamickým členěním poutá naši pozornost a svou délkou nám ukazuje poměr mezi minulým a následným. Různé rytmy se pak hodí pro různou příležitost i pro různá umění, proto například hovorové řeči přísluší *iamb*, kdežto proslovu *paión*, heroickým zpěvům pak *trochej*. Aristotelés tak přisuzuje rytmu nejen kvantitativní, ale i kvalitativní hodnotu, která prostřednictvím idejí působí na lidské emoce. (*Rhet.* 1408b, 1409a–b)

3.3 Nápodoba (*mimesis*) jako účel rytmu

Tím, co v nás vyvolává emocionální pohnutí, jest vjem, který se zakládá na určitém vzoru jsoucna, jenž v duši člověka formuje ideje. Ty jsou spojeny s pocitem libosti či nelibosti, kterého se člověku dostává v důsledku vnímání dokonalého/odpudivého tvaru subjektu, jenž v něm budí pozornost a touhu po následování a nápodobě, či vyvolává odpor, zavržení a strach. Idea však představuje pouze formu čerpající z tvaru jsoucího, která je odpoutána od bytí v čase (jako poměr úhlopříčky se stranou čtverce), a proto je zapotřebí prostředku, který by jí v lidské tvorbě vyjádřil. (*De an.* 417a, 424a) „Od přírody tedy máme sklon k nápodobování a také smysl pro melodii a rytmus.“ (*Poet.* 1448b, 20)

Účelem rytmu jest proto vyjádření ideje prostřednictvím pohybového řádu, který se zakládá na vzoru čerpajícím z předešlé zkušenosti bytí v čase. Lze tak tvrdit, že účelem rytmu jest nápodoba přírody, a to buď pouhou abstrakcí tvaru, kdy dochází k idealizaci a imaginaci (například v abstraktním umění či matematice), nebo identifikací, kdy se člověk snaží o realistickou nápodobu přírodního řádu, ba dokonce splynutí s ním. Lidé mohou formovat vlastní ideje nejen ze vzorů přírody, ale i na podkladě tvorby jiných lidí, avšak pak se jedná o nápodobu vycházející již z napodobeného, která často nedokáže postihnout prvotní vzor.

Tím, co tvar nápodoby vytváří, je pro Aristotela rozum. Ten sice sourodému kontinuu bytí v čase, stejně jako sám člověk, přísluší, avšak má schopnost se od něj částečně odpoutat, a proto je mocen jeho principy zkoumat. Je však třeba podotknout, že v přírodě se děje jedno pro druhé, v umění naproti tomu člověk napodobuje přírodní výtvořky, nebo dokončuje, či rozvíjí to, co příroda sama nemůže vytvořit, a využívá ji tak pouze ke svým rozumově podloženým účelům. Oběma, přírodnímu řádu i tvorbě člověka, je však společný vzájemný poměr mezi tím, co je dřívější a tím, co pozdější. (*Phys.* 199a; *De an.* 424a, 429a–b, 430a–b)

Účelem pohybu jsoucna jest pro Aristotela vývoj, nikoliv zánik, který končí přerodem tvaru i látky ve fázi krajní meze „nejzazší“. Vývoj tak probíhá v přírodě i v umění nápodobou meze „nejlepší“, kdy v obou případech dochází ke snaze reprodukovat hlavní tvarové znaky

příslušné látky/ideje. V přírodě je proces reprodukce řízen převážně přirozeným řádem jsoucna jako komplexního celku a dochází ke změně tvaru látky „nahodile“ pouze tehdy, objeví-li se nějaká překážka. U člověka je naproti tomu vznik díla řízen pouze „nahodile“, neboť ideje (formy budoucího tvaru) jsou odpoutány od bytí v čase. Jeho tvorba tak podléhá pouze řádu přirozené proměny látky, z níž tvoří, v čase. (*Phys.* 192b, 194a–b)

Aristotelés však připouští rovněž možnost „katarze“, kdy dochází ke splynutí člověka s řádem světového dění bez nezbytné účasti hodnotící složky rozumu. Tento děj popisuje jako zušlechťování (kultivaci) citů, při které se lidské já povznáší na vyšší nadindividuální úroveň. (Mráz 1996: 45–47) V průběhu katarze tak dochází k plné koncentraci duše (trpného rozumu) člověka na bytí v čase určitého subjektu, která jej odpoutává od vlastního bytí v něm tím způsobem, že neprobíhá rozumové hodnocení formovaných idejí, ale pouze jejich následování prostřednictvím niterné identifikace. Člověk pak jako by zapomněl vytvářet svůj vlastní obraz jsoucna (*fysis*), a stal se jeho nedílnou součástí.

Aristotelés tedy připouští, že bytí člověka v čase nezáleží na přítomnosti činné, ale trpné (smyslové) složky rozumu, která je rovněž součástí lidské duše. Aktivním rozumem je proto řízena jen jeho tvůrčí činnost (činnost o sobě), která jej z tohoto řádu vymaňuje. (*De an.* 430a)

3.4 Počet pohybu lidského díla jako podstata rytmu

Z Aristotelova odpoutání činné složky rozumu z trpného rodu přírodního řádu bytí v čase rovněž vyvozujeme, že tvůrčí činnost v naší mysli vyvolává vlastní obraz (ideu) sama sebe na základě zpětné vazby, která zobrazuje efekt naší činnosti na změnu řádu okolního světa. Tato změna se pak hodnotí poměrem toho, co bylo „před“ a „po“ ní, aby nám též vyjevila, co bude následovat, když... Tento poměr (*analogía*) tak představuje to, co nazýváme podstatou rytmu.

Podstatu rytmu proto chápeme jako „počet“ lidské tvorby obdobně, jako jest podstatou času *numeros* (počet jsoucna). To, z čeho vychází, jest jeho vzor, který ve formě tvaru přírody, anebo ve formě lidské tvorby, v člověku probouzí ideje. Tyto ideje se pak jedinec pokouší reprodukovat nápodobou, a to buď onoho vzoru, tedy tvaru subjektu, nebo uměleckým ztvárněním určité ideje prostřednictvím rozličných výrazových prostředků. Nápodoba oněch idejí probíhá na podkladě zpětné vazby mezi jedincem a okolním světem, kdy se neuskutečňuje vše, ale pouze uskutečnitelné. (*Phys.* 199a–b, 200a–b; *De an.* 430a; *Met.* 994b) Tento proces lze označit jako hru, v níž se odehrává vnitřní dialog jedince s jeho dílem. Onen dialog se následně vypovídá poměrem mezi možnostmi a schopnostmi hráče v dokončení tvaru díla, který představuje první účel a cíl této „hry“.

Člověk tedy, na rozdíl od přírody, tvar svého díla dokončuje v konečné podobě (v mezi „nejzazší“), kdy dosáhne většího či menšího naplnění své představy ideální formy, kterou jest jako vzorem jeho pohyb řízen a zpětně hodnocen. Rytmus proto charakterizuje konkrétní počet (kvantitativní velikost času) jednotlivého pohybového celku („periody“) od jeho počátku po jeho konec. Výsledný tvar pak již nepodléhá v žádném směru důsledkově-příčinné proměně, proto jeho další pohyb, nemaje žádný řád, může být pouze nahodilý. (*Phys.* 193a–b, 194a–b, 195a, 196b, 197b)

Jelikož dílo člověka není jen jedno (jako jsoucno), ale jest mnohé, bude mnohý i jeho rytmus, jenž jest charakteristickým počtem každého jeho pohybu. Záleží však na kvalitě zpětné vazby hodnotící ono „před“ a „po“ (příčinu a důsledek), aby naše dílo reprodukovalo niterné ideje tím nejvěrnějším způsobem a v duši podnítilo pocit libosti. Tam, kde jsme schopni rozpoznat počátek a konec pohybu, přičemž rozeznáváme řád mezi předchozími a následnými částmi jeho celku, který poutá naši pozornost a podněcuje určité emoce, tam také nalézáme rytmus.

Závěr

V rámci hermeneutického výkladu pojmu „rytmus“ v Aristotelově díle následujeme jeho vzor a vycházíme proto z konceptuálního určení termínu *numeros*, jehož používá k vysvětlení pohybu jsoucna.

Numeros (počet) představuje kvantitativní velikost pohybu jsoucna (*fysis*). To jest chápáno jako „jedno“ (*hen*) v celku (*tó holón*) co do počtu (*numeros*), co do tvaru (*eidos*) však jako „mnohé“, tedy obsahující dvě protivy v určitém poměru. Tyto protivy se vyznačují neustálou přeměnou tvaru látky směrem od jedné ke druhé a naopak, kterou označujeme jako pohyb. Převládající protiva udává směr přeměny do tvaru podstaty subjektu (konkrétního jsoucna), protiva ustupující pak představuje opak, tedy tvarovou zbavenost (*sterésis*). Obě dvě společně se svým rovnovážným středem tvoří dle Aristotela tři základy podstaty prvku (*stoichea*), jehož tvar podléhá přirozenému řádu, který určuje směr proměny subjektu do konkrétní podoby, jež se vyjadřuje určitým pojmem (*lógem*). Přeměna tvaru subjektu ve směru převládající protivy tak představuje přesun látky z místa předcházejícího do místa následného, označujeme ji proto jako místní pohyb.

Tento pohyb od protivy k protivě se odehrává v čase, jenž se proto s pohybem neodmyslitelně pojí, neboť rozpoznáme-li, že proběhl pohyb jsoucno, vnímáme též, že uplynul čas. Pohyb tak měříme časem a čas pohybem; přesněji, délku pohybu určujeme délkou času a naopak. Na rozdíl od mnohého pohybu jest čas všeobjímající, jeden, a proto též tvarově stálý. Mírou pak je mu též jeden tvarově stálý pohyb, tedy pohyb kruhový, který, ač tvarově stejný, nemaje konce (*telos*), jest neustále proměnlivý stejně jako čas.

Jednotkou míry času Aristotelés označuje přítomný okamžik (*to nun*), rozdělující neustále plynoucí čas na „před“ a „po“ (dřívější a následné), které se však nedají odloučit, a proto společně se svým neuchopitelným středem tvoří tvarově neměnný celek. Přítomný okamžik, jenž tímto způsobem nekonečně opisuje pohyb po kružnici bytí v čase, představuje pohyb jsoucna, a vymezuje tak rozdíl mezi předcházejícím a následným, rovněž tak mezi příčinou a důsledkem, či mezi možnostmi a skutečností.

Numeros tedy kromě počtu času a pohybu jsoucna představuje také jeho proměnlivý, avšak tvarově neměnný řád, který se řídí poměrem mezi předcházejícím a následným. Tento poměr jest příčinně-důsledkový a udává směr procesu uskutečňování tvaru subjektu v rámci možností jeho látkové podstaty. Přeměna látky však není otázkou nutnosti, ale účelu, který jest přirozeně určen řádem přírody. Ten vyplývá z její komplexnosti jako celku, kdy se vše děje pro něco, a to v kontinuálním koloběhu přírody za předpokladu, že v něm nenastane nahodile nějaká překážka.

Člověku však byl od přírody vtisknut rozum (*nús*), aby tím, že do tohoto řádu vstupuje a svým pobytem v něm jej ovlivňuje, byl schopen tento řád i poznávat, napodobovat, či ve svůj prospěch využít. Člověk tak nejen že vnímá řád okolního světa prostřednictvím své přítomnosti v něm, ale zároveň vnímá své působení na onen řád, které je způsobené jeho vlastním projevem. Dochází tak k poznávání okolního světa i sama sebe prostřednictvím procesu zpětné vazby, kdy zprvu nahodile, posléze však záměrně jedinec hodnotí reakce okolního světa na jeho lidské intervence.

Proces zpětné vazby, který lze nazvat hrou, tedy v člověku podněcuje potřebu nápodoby řádu okolního světa, jež se odehrává uskutečňováním jeho reprodukce prostřednictvím kopie tvaru jsoícího subjektu jako vzoru, na jehož podkladě se utváří forma představující jeho rozumové uchopení. Tato forma (*idea*) odpoutána od bytí v čase jako v počtu je dle Aristotela zdrojem tvaru lidské tvorby pouze nahodile. To znamená, že tvar subjektu vytvořený člověkem nepodléhá přirozenému řádu jsoícího, neboť člověk svá díla ukončuje v mezi „nejzazší“, kdy dosáhne většího, či menšího naplnění vzoru v představě ideální formy. Výsledkem tohoto procesu je umělé (umělecké) dílo, které buď reprodukuje přírodní tvar subjektu ve formě ideje tohoto tvaru jako vzoru, nebo za pomoci rozličných prostředků vyjadřuje příslušnou ideu od konkrétního tvaru oproštěnou.

Jako řád „hry“, která představuje princip zpětné vazby v lidské tvorbě napodobující podstatu pohybu jsoícího, jímž jest „počet“ (*numeros*), se označuje „rytmus“ (*rhythmos*). Ten má s počtem společný tvar přítomného okamžiku, v němž se snoubí „před“ (předcházející) a „po“ (následné) v příčinně-důsledkovém poměru, rozdílný jim jest však účel, který jejich pohyb řídí. Zatímco v případě počtu jest účel součástí věčného koloběhu celistvého jsoícího, a proto od boha řízený „nejvyšší“ mezi tvaru příslušné podstaty, tak v případě rytmu jest směr tvaru budoucího díla řízen ideou, která „nejvyšší“ tvar chápe i za „konečný“ (naplňující pouze lidský účel), a proto z bytí v čase jako v počtu odloučený.

Člověku tedy není umožněno rozumem poznat neomezené, neboť jest pro něj rozumem neuchopitelné, jelikož v něm není schopen rozpoznat tvar, ideu (formu) ani řád, který by jej objasnil a dovolil využít k jinému než od přírody danému účelu. Jediným způsobem, jakým lze splynout s řádem okolního dění, který je sice nekonečně plynoucí, avšak tvarově omezený, jest dle Aristotela katarze, kdy dochází k odpoutání se od hodnocení bytí sama sebe v čase činným rozumem. V důsledku katarze probíhá zušlechťování (kultivace) citů, při kterém se lidské já povznáší na vyšší nadindividuální úroveň.

V lidské tvorbě (*techné*) se však nesnažíme s řádem jsoícího splynout, ale pochopit jej a využít ve svůj vlastní prospěch, proto jej také dělíme na různě dlouhé časové úseky odpovídající řádu konkrétních pohybových tvarů (procesu přeměny tvaru jsoícího). Naši pozornost zejména poutají dynamické pohybové struktury, které svou rozpoznatelnou délkou a řádem v nás budí libé emoce a touhu po nápodobě. Tyto pohybové struktury Aristotelés označuje jako „periody“. Termín „perioda“ proto chápeme jako větu či souvětí mající dynamický pohybový řád vycházející ze systematického poměru následnosti částí v rámci celku. Tento poměr (*analogía*), který emocionálně působí na duši člověka a probouzí touhu k nápodobě formou hry, označujeme pojmem „rytmus“.

Lze tak tvrdit, že pojem „rytmus“ představuje dynamický kvantitativní řád lidské tvorby, jehož účelem jest nápodoba, nebo rozvoj přírodního tvaru jako vzoru, jenž formuje

ideje (formy) budoucí techniky pohybového projevu vedoucího ke vzniku díla. Přesněji pak je třeba rytmus chápat jako řád (*taxis*) lidské tvorby (*techné*), jehož účelem jest nápodoba (*mimesis*) jsoucná (*fysis*) na základě bytí v čase jako v počtu (*numeros*).

SEZNAM LITERATURY

- ARISTOTELÉS. *Fyzika*. Praha: Petr Rezek, 2010. ISBN 978-80-86027-31-9.
- ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. Praha: Petr Rezek, 2008. ISBN 978-80-86027-27-2.
- ARISTOTELÉS. *O duši*. Praha: Petr Rezek, 1995. ISBN 80-901796-4-9.
- ARISTOTELÉS. *Poetika*. Praha: Svoboda, 1996. ISBN 80-205-0295-5.
- ARISTOTELÉS. *Rétorika*. Praha: Petr Rezek, 2010. ISBN 978-80-86027-32-6.
- BEDNÁŘ, Miloš. *Pohyb člověka na biodromu. Cesta životem z pohledu (nejen) kinantropologie*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1665-0.
- DEWEY, John. *Experience and Nature*. Chicago: Open Court Publishing Company, 1999. ISBN 978-0-87548-097-8.
- GADAMER, Hans-Georg. *Truth and Method*. New York: Continuum, 1989. ISBN 0-8245-0431-3.
- GRONDIN, Jean. *Úvod do hermeneutiky*. Praha: OIKOYMENH, 2011. ISBN 978-80-86005-43-0.
- MRÁZ, Milan. Aristotelova Poetika, její východiska, význam, osudy a dějinné působení. In ARISTOTELÉS. *Poetika*. Praha: Svoboda, 1996, s. 7–56. ISBN 80-205-0295-5.
- Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974.
- ŠANDEROVÁ, Jadwiga. *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách. Několik zásad pro začátečníky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-86429-40-3.
- (Mgr. Tomáš Skála je studentem doktorského programu kinanthropologie na UK FTVS. Je členem CPS a České kinanthropologické společnosti. Přednášel na řadě českých i mezinárodních konferencí se zaměřením na sport, filosofii či porozumění lidské mysli a obdržel pozvání i na EAPS a IAPS konference. Je rovněž zakladatelem organizace IntoMovement, z. s., ve které jeho tým využívá jím vyvinutou metodu intuitivního způsobu učení se pohybu, aby zábavnou a efektivní cestou vedl děti i dospělé k pohybu a skrze něj k lepšímu sebepoznání. To je podle něj klíčem k motivaci, radosti a lásce k pohybové aktivitě i k realizaci lidského potenciálu a k budování pozitivního vztahu k sobě samému.)